

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Ondokuz Mayıs University Review of the Faculty of Divinity

e-ISSN: 2587-1854, OMUİFD Aralık 2024, 57: 105-120

Mitlerde ve Müslüman Gelenekte Kadının Yaratılması

Creation of Women in Myths and Muslim Tradition

Doç. Dr. Özden KANTER¹

¹Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Çorum
· ozdenkanter@hitit.edu.tr · ORCID > 0000-0003-3728-7183

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 29 Temmuz/July 2024

Kabul Tarihi/Accepted: 18 Eylül/September 2024

Yıl/Year: 2024 | **Sayı – Issue:** 57 | **Sayfa/Pages:** 105-120

Atıf/Cite as: Kanter, Ö. "Mitlerde ve Müslüman Gelenekte Kadının Yaratılması"
Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 57, Aralık 2024: 105-120.

MİTLERDE VE MÜSLÜMAN GELENEKTE KADININ YARATILMASI

ÖZ

Kadının yaratılması ile ilgili mitsel anlatımlar, toplumun yaşam biçimi, bulunduğu coğrafya ve kadının toplumdaki rolüne göre olumlu veya olumsuz motiflerle şekillenmiştir. Geçmiş zamanlardan bu yana birçok toplumda hâkimiyet kuran ve hükmeden erkek olduğundan dinsel söylem ve yorumlar da doğal olarak eril bir dil etrafında şekillenmiştir. İslam'ın ortaya çıktığı dönemde de asabiyet belirleyici olmakla birlikte toplumların yaşam biçiminin erkek egemen olduğu ifade edilebilir. Buna rağmen gerek Kur'an'ın kadın ile ilgili bakış açısı gerekse Hz. Muhammed'in yaşantısındaki örneklerin bize, İslam'ın gelişine kadar yerleşmiş olan olumsuz ve bir metadan ibaret kadın algısını değiştirmeyi hedeflediğini göstermektedir. Bu çalışmada mitlerde kadının yaratılışına dair anlatımların kültürel ve inançsal arka planları ele alınarak Müslüman gelenekteki yorumlarla ortak veya ayrışan yönleri değerlendirilecektir. Kadın ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Fakat yapılan her çalışma o alanın sınırları içerisinde ele alınmaktadır. Bu çalışmada disiplinler arası bir karşılaştırma yöntemi kullanarak, mitlerdeki kadın algısının toplumsal zihinde oluşmaya başlamasından günümüze kadar yorumlanmasındaki değişiklikler incelenmektedir. Netice itibarıyla mitlerde toplumsal yaşamın şekline göre kadın ya yüceltilmiş veya sonrasında vahiy kaynaklı dinlerin yorum biçimlerine de yansıtıldığı gibi yaratılışı ile ilgili anlatımlardan başlayarak, onun içinde bulunduğu her yer ve durum olumsuzlanmıştır. Oysa Kur'an, iman eden ve salih amel işleyen bireyleri övmüş ve onları ahirette kurtuluşa erenler olarak nitelendirmiştir. Hz. Peygamber de toplumda kadının konumunu değiştirmek için gerek kendi hayatıyla örneklik teşkil ederek, gerekse inananlara tavsiyelerde bulunarak kadın, erkek, çocuk ayırımına gitmeden toplumda birleştirici bir farkındalık oluşturmaya gayret etmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kelam, İslam, Mitoloji, Yaratılış, Kadın.

CREATION OF WOMEN IN MYTHS AND MUSLIM TRADITION

ABSTRACT

Mythical narratives about the creation of women have been shaped with positive or negative motifs according to the way of life of the society, the geography where it is located and the role of women in society. Since it is men who has dominated and ruled in many societies since ancient times, religious discourse and interpretations have naturally been shaped around a masculine language. In the

period when Islam emerged, it can be stated that the way of life of societies was male-dominated, as well as aşabiyyah played decisive role. Nevertheless, both the Quran's perspective on women and the examples of the Prophet Muhammad's life show that the Qur'an aims to change the negative and commodity-like perception of women that had been established until the advent of Islam. In this study, the cultural and religious backgrounds of the narratives about the creation of women in myths will be discussed and their common or differentiating aspects with the interpretations in the Muslim tradition will be evaluated. Many studies have been conducted on women. However, every study is handled within the boundaries of that field. In this study, by using an interdisciplinary comparison method, the changes in the interpretation of the perception of women in myths from the beginning of the formation of the social mind to the present day will be examined. In conclusion in myths, women are either glorified according to the form of social life or, as reflected in the interpretation forms of religions based on revelation, every place and situation they are in is negated, starting from the narratives about their creation. However, the Quran praises individuals who believe and do good deeds and describes them as those who are to attain salvation in the afterlife. The Prophet also tried to create a unifying awareness in society by setting an example with his own life and by giving advice to believers, without making any distinction between women, men and children.

Keywords: Kalām, Islam, Mythology, Creation, Woman.

GİRİŞ

İnsan, varlıkların arasında düşünebilme, anlamlandırabilme ve çıkarsamalar yapabilme yetisine sahip ayrıcalıklı bir konumdadır. Yaratılıştta insana verilmiş olan akletme yetisi belirli bir aşamaya gelen insanın sorumluluklar alması ve bu sorumlulukları gerçekleştirilmesi ile dünyaya ve eşyaya hükmedebilme gücüne ulaşmasını sağlamıştır. İnsanoğlu yaşadığı her dönemde mevcut bilgi ve tecrübelerini kullanarak geçmişe dair de çıkarsamalar ve temellendirmeler yapmıştır. Özellikle kozmogoni mitleri ve buna bağlı olarak köken mitleri, fiziki âlemdede insanların algılayabildikleri ve somut olarak yaşadıkları olaylar, farklı coğrafi bölgeler ve farklı kahramanlarla, metafizik âlemlerde bağlantı kurularak anlatılagelmıştır. Bu anlatımlar toplumların inanç ve yaşamlarının birikimi olarak gelenek, rivayet ve dini ritüeller yoluyla sonraki nesillere aktarılmıştır.^[1] Tufan, mevsim geçişleri, insanın yaratılışı ile ilgili mitler her toplumda var olmakla birlikte, coğrafya, kahramanların isimleri ve özellikleri mitin anlatıldığı toplumların yaşam biçimi ve inançları doğrultusunda değişmektedir. İnsan, belli bir kültürel

[1] Nimet Yıldırım, *İran Mitolojisi* (İstanbul: Pinhan Yayınları, 2012), 20.

gelişmişlik aşamasının akabinde gözlemleyebildiği ve algıladığı kadarı ile kendini mikrokozmos olarak betimlemiştir. Âlemin yaratılışına atfettiği ve açıklayamadığı olağanüstülüğü kendi yaratılışı ile benzeştirmiştir.^[2] İnsanın, kendi yaratılışı ile ilgili sorgulamalar yaparken cinsiyetler arasındaki farklılığa duyduğu evrensel ilgi ile kadının yaratılışını erkeğin yaratılışından farklı olarak anlamlandırmaya ve açıklamaya çalıştığı görülmektedir.^[3] Kadının yaratılması ve varoluş şekli, hem tarih öncesi var olan hem de hâlihazırda varlığı devam eden birçok dinî inanç biçiminde gizemini korumaktadır. Eril ve dişil cinsiyetle ilgili birbirinden net şekilde ayrılmış iki kozmolojik ve cinsel temel ögenin birbirini tamamladığını gösteren mağara resimleri ilkel toplumlarda ve arkaik inanç biçimlerinde karşımıza çıkmaktadır. Eril ve dişilin karşılıklı tamamlayıcılık tasvirinin, dünyanın düzeni ve yaratılışın düzenli aralıklarla yenilenmesinin gizemini açıklama çabasının bir göstergesi olduğu ifade edilebilir.^[4] Kadının yaratılması ile ilgili mitsel anlatımlar da toplumun yaşam biçimi, bulunduğu coğrafya ve kadının içinde bulunduğu toplumdaki rolüne göre olumlu veya olumsuz motiflerle şekillenmiştir. Mitlerdeki kadın ile ilgili anlatımların inançlar içerisinde yer etmiş olması da kadının, bütün toplumlarda etkinliğinden dolayı kaçınılmaz olmuştur. Zira üremenin temel karakteri varlığın başlangıcından itibaren doğurganlık/üretkenlik üzerinden devam etmektedir. Nitekim tarım toplumlarında kadın, bereket ve doğurganlık benzerliği ön plana çıkarılarak antropozmik benzeştirmelerle toprak/tarla ile özdeşleştirilmiştir.^[5] MÖ. 25.000-20.000 tarihleri arasında yapıldığı kabul edilen kireç taşından levhalar üzerine çizilmiş kadın figürlerinde paleolitik dönemde kadının kalçalarının ve göğüslerinin çok büyük resmedilmesi doğurganlık ve bereket ile bağlantılı olduğunu düşündürmektedir.^[6] Bu dönemde toprağın bereketi de kadının doğurganlığıyla ilişkilendirilmiştir. Dolayısıyla mahsulün bolluğundan kadın sorumlu olmaktadır. Çünkü yaratımın gizemine kadın hâkimdir. Toprağın bereketi, insanı doyurması dinsel bir anlam kazanmış, toprakla özdeşleşen kadın hayatın kökeni, besini ve ölümü yöneten bir figür haline gelmiştir.^[7] Kadın ile ilgili bu olumlu yaklaşımların yanında birçok dini yorumda da ataerkil yaşam modeli ön planda tutularak kadının fiziksel olarak güçsüzlüğü bağlamından hareketle onun yeryüzünde varlık bulması olumsuz bir öge olarak ele alınmıştır. Tarımda alet kullanımının kısıtlı olması ve birçok tarımsal eylemin fiziki güce dayalı olarak gerçekleşmesi fiziki gücün öneminin artmasına sebep olmuştur denilebilir. Kadının toprakla ilişkilendirildiği ve üretimin temel sembolü şeklinde yorumlandığı tarım toplumlarında topraktan mahsulün alınabilmesi için erkeğin önem kazanması ve öne çıkması, dölleyici rolü gereği ile birlikte her geçen zaman diliminde daha da

[2] Mircea Eliade, *Kutsal ve Kutsal Dışı*, çev. Ali Berktaş (İstanbul: Alfa Yayınları, 2017), 146.

[3] Theodor Reik, *The Creation of Woman* (New York: G. Braziller, 1960), 24.

[4] Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, çev. Ali Berktaş (İstanbul: Alfa Yayınları, 2017), 35.

[5] Eliade, *Kutsal ve Kutsal Dışı*, 146.

[6] Eliade, *Kutsal ve Kutsal Dışı*, 146.

[7] Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, 62.

artmıştır.^[8] Bu olumsuz bakış açısının özellikle Sümer, Babil, Mısır, İbranî ve Yunan mitlerindeki anlatılarda görmekteyiz. Türk, Moğol, İskandinav ve Germen toplumlarının, topraktan yaratılma anlatılarından etkilenmeyen mitolojilerinde ise insanın yaratılışı ile ilgili cinsiyet ayrıştırması yapan anlatılar görülmemektedir.^[9] Geçmiş zamanlardan bu yana birçok toplumda hâkimiyet kuran ve hükmeden erkek olduğundan dinsel söylem ve yorumlar da doğal olarak eril bir dil etrafında şekillenmiştir. İslam'ın ortaya çıktığı dönemde de hem Arap toplumunun hem de diğer toplumların yaşam biçiminin erkek egemen olduğu ifade edilebilir. Buna rağmen gerek Kur'an'ın kadın ile ilgili bakış açısı gerekse Hz. Muhammed'in yasantısındaki örneklerin, İslam'ın gelişine kadarki zamanda yerleşmiş olan olumsuz ve bir metadan ibaret kadın algısını değiştirmeyi hedeflediği söylenebilir. Kadın konusunda oldukça doyurucu ve hemen her alanda yapılmış pek çok çalışma bulunmakla birlikte bu makaleyi diğerlerinden farklı kılan kadının yaratılmasına dair anlatım ve kabullerin mitolojik kökenlerine inerek, olumlu veya olumsuz algıların değerlendirilmeye çalışılmasıdır. Bu araştırmayı yaparken her topluluğun pek çok miti olmasından hareketle çalışmamızı Müslüman toplumları merkeze koyarak, aynı coğrafyada yaşamış veya etkileşimi fazla olan kültürlerin mitleri ile sınırlandırma gereği duyduk.

MİTLERDE KADININ YARATILMASI

Mitlerle ilgili en eski yazılı metinlerin Sümerlere ait olması sebebi ile yaratılış ile ilgili en eski bakış açılarına bu metinler üzerinden ulaşılmaktadır. Sümer tabletleri, MÖ. 3000 yıllarından itibaren insanlık ile ilgili yaşayış, kanunlar, inanç ve eğitim gibi konularda bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Bu tarih yazılı metinler için geçerli olmakla birlikte aşağı yukarı MÖ. 4000 yıllarına dayanan bir medeniyetin izlerini sürmekteyiz. Sümerlerde ve diğer mitlerde tanrı algısı genellikle antropomorfik olarak karşımıza çıkmaktadır. Sümer mitolojisinde de An(gök) eril ve Ki(yer) dişil olarak anlatılmaktadır. Bu iki tanrının birleşmesi ile de hava tanrısı Enlil doğmuştur. Görüldüğü üzere yer tanrısı doğurganlığa, evrenin düzenlenmesine, insanın yaratılışı ve uygarlığın başlangıcına vurgu yapılarak dişil karakterde betimlenmiştir.^[10] Sümerlerin kozmogoni mitlerine göre yeri ve göğü doğuran ve bütün tanrıları yaratan kadın ata olarak anlatılmaktadır. Sümer mitolojisinde ve devamında Babil yorumlarında kadının yaratılması müstakil olarak anlatılmamış, insanın yaratılma amacı ve yaratılması üzerinde durulmuştur. İnsanın yaratılışında kadın-erkek ayırımına gidilmeden yapılan bu anlatım şekli bize hayatın bütünlüğü içerisinde bir ayrıştırmaya gidilme ihtiyacı olmadığını göstermektedir. Yani birlik-

[8] Mircea Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, çev. Lale Arslan Özcan (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2014), 326.

[9] Mehmet Ali Yolcu, "Havva'nın Öyküsü: Kozmolojik ve Antropogonik Mitlerden Kadın Yaratımına Senkretik Bir Yaklaşım", *Folklor/Edebiyat Dergisi* 19/73 (2013), 194.

[10] Samuel Noah Kramer, *Sümer Mitolojisi*, çev. Hamide Koyukan (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2001), 83.

te bir bütün olan erkek ve kadından oluşan insan türünün bir parçası olan kadının olumsuzlanmadığı ifade edilebilir. Bu anlatımlarda öne çıkan en belirgin özelliğın insanın varlığı ve yaşamının tanrıların yaşantısına benzer anlatılmış olmasıdır. Tanrılar işlerinin yoruculuğundan yakınınca Enki tanrıların yerine çalışması için insanı yaratır. Bu yaratmanın onuruna bir ziyafet verir. Ziyafet esnasında Enki ve ana tanrıça Ninmah, fazla şarap içerek sarhoş olurlar. Ninmah denizin dibinden bir parça kil alarak altı değişik tipte insan şekillendirir. Enki de kendi başına insan yaratmaya karar verir. Fakat Enki'nin yarattığı varlık vücut ve zekâ olarak yetersizdir. Bu durumu gören Enki, Ninmah'tan yardım etmesini ister, fakat Ninmah yaratık için elinden geleni yapsa da onu düzeltemez. Bunun ardında yedinci bir insan yaratılır fakat bu insanın özelliklerinden bahsedilmez.^[11] Bu sebeple insanın her zaman bir yanı eksik ve muhtaçtır. Bununla birlikte insanlar tanrıların sadece hizmetkârı değil, antropomorfik anlayışın tezahürü olarak aynı zamanda tanrıların işbirlikçileri ve taklitçileridir.^[12] İnsanın kusurlarının, zaaflarının ve sınırlarının olduğu gerçeğini göz ardı etmeyen bu anlatımda onun yaratılışında bazı eksik ve kusurların olması ve düzeltilememiş olmasını gerekçe olarak belirtme ihtiyacı duyulmuştur. Zira mükemmel olan tanrıların elinden çıkan bir varlığın kusursuz olması beklenirken, insanoğlu pratik hayatın içerisinde kendi türündeki olumsuzlukları birebir gözlemlemekte ve bu durumdan hoşlanmamaktadır. Eski Babil döneminde Hammurabi'den sonra tahta çıkan Ammi-saduqa döneminde Kasap-Aya tarafından yazılan en eski Babil metninde, her ayın birinci, yedinci ya da on beşinci günü banyo yapıp arınan bir tanrının kurban edileceği, bu tanrının etine ve karnına kil katılacağı, böylece insan ve tanrının bir araya geleceği anlatılmaktadır. Bu birleşmenin neticesinde kurban edilen tanrının eti sayesinde insanda ruh olacağı belirtilmektedir. Yukarıda belirttiğimiz insanın olumsuzluklarının farkında olması ve bunu tanrıların yaratışındaki kusurlara dayandırmasına rağmen yine antropomorfik bir yaklaşımla varlığının diğer varlıklardan üstün olmasını da tanrıların bir parçası olması anlatımı ile olumlamaktadır. Kasap-Aya anlatımının devamı niteliğindeki Yeni Asur el yazmasında, Enki'nin kili karıştırdığı, tanrıça Nintu'nun bir formül okuyarak kilden on dört hamur parçası kopardığı, bunların yedisini sağına, yedisini soluna koyup araya duvar ördüğü ve her hamur parçasından doğacak insan için on dört rahim belirleyip yedisinin kadını yedisinin ise erkeği üreteceği anlatımı mevcuttur.^[13] Görüldüğü üzere bu anlatılarda dünyaya getirme tıpkı insan türünün devamında doğurganlığın kadına ait bir özellik olduğu gibi, dişi tanrıçaya verilmektedir. Türün devamı için erkeğin gerekliliğinden hareketle üremenin merkezine tanrıçalar konulmasına rağmen onu meydana getirme sürecince tek başına olmadığı eril tanrılarında bu yaratmaya dâhil edildiği görülmektedir. Sümerlerin ardından gelen Akad mitolojisinde de insanın yaratılış amacı Sümer mitolojisinin

[11] Kramer, *Sümer Mitolojisi*, 89.

[12] Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, 89.

[13] Jean Bottéro - Samuel Noah Kramer, *Mezopotamya Mitolojisi*, çev. Alp Tümerterkin (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2006), 615.

deki anlatıyla örtüşmektedir. Aradaki tek fark Sümerlerde yaratıcı tanrı Enki ve Ninmah iken Akad mitolojisinde insanı yaratan tanrı Marduk, Akadların devamı niteliğindeki Asurlularda ise tanrıça Aruru'dur. Gilgamesh destanında kahraman Enkidu'yu aynı şekilde yaratan da yine aynı tanrıçadır. Mısır mitolojisindeki ilk anlatılarda insanlar güneş tanrısı Ra'nın gözyaşlarından doğmuş, sonraki metinlerde ise çömlekçi tanrı Knum, çarkta insanı şekillendirmiştir.^[14] MÖ. 6.-7. yy'da yazılan Amen em opet talimatında "insan, inşaatçısı tanrı olan saman ve kilden başka bir şey değildir." diye tanımlanmaktadır.^[15] Tarımın yaşamın idame edilmesinde vazgeçilmez bir unsur haline gelmesi ile mitlerde toprağın insan türünün hammaddesi olması vurgusunun artması olağan bir durumdur. Bununla birlikte insanın saman ve topraktan ibaret olduğu cümlesi insanın barınak ve tapınaklarında saman ve topraktan oluşan kerpici kullanması ile de ilintilidir. Bu durum insanın rutin hayatında kullandığı her olgu ve olayı inançlarına yansıttığı izlenimini güçlendirmektedir.

Her kültürde oluşturulan mitler, ilk kez o kültürün anlatımı gibi görünse de aslında kendinden daha eski olan başka bir toplumun anlatımının çeşitlendirilerek ve mevcut toplumun yaşam biçimine evrilerek zamanın başlangıcından itibaren var olanın halihazırda anlatılagelen mit olduğu kabul edilerek öncekileri geçersiz kılma yoluna gitmektedir.^[16] Oysa farkı kültürlerin mitleri incelendiğinde birçok etkileşim nedeni ile anlatıların birbirine geçtiği açıkça görülmektedir.

Mezopotamya mitleri ile ilişkisi kaçınılmaz olan İbrani mitleri ve kaynakları da gerek insanın yaratılışı ve gerekse kadının yaratılışı ile detaylı anlatımlarla bu coğrafyada farklı zamanlarda yaşayan toplulukların mitlerindeki geçişkenliği göstermektedir.^[17] Tevrat'ta Rab yeryüzünü yarattıktan sonra topraktan ilk insanı/Adem yaratmış ve canlandırmıştır.^[18] Mezopotamya mitlerinde insanın yaratılış hammaddesi olan toprak bu anlatımda da insanın varoluşunda ana madde olarak karşımıza çıkmaktadır. Tevrat'ta Adem dahil ilk yaratılan bütün varlıkların topraktan yaratılması anlatılırken, Adem'e uyku veren Rab onun kaburga kemiklerinden birini alarak kadını yaratmıştır.^[19] Mezopotamya mitlerinde insanın yaratılışında toprağın ön plana çıkarılması, tarımın hayatın idame edilmesinde önemli bir rol oynaması ile açıklanabilirken, İbrani mitlerinde Adem de dahil yeryüzündeki tüm varlıkların ilk yaratılmasında toprak olmasına rağmen kadının yaratılmasında Adem'in kaburga kemiğinin kullanılması türün birbiri ile bütünleşmesine dikkat

[14] Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, 129.

[15] Theodore Gaster, *Myth, Legend and Customs in the Old Testament* (New York: Harper and Row Publisher, 1969), 9.

[16] Merlin Stone, *When God Was a Woman* (New York: The Dial Press, 1976), 13.

[17] Robert Graves - Raphael Patai, *İbrani Mitleri Tekvin-Yaratılış Mitleri*, çev. Uğur Akpur (İstanbul: Say Yayınları, 2009), 10.

[18] et-Tekvîn 2/7.

[19] et-Tekvîn 2/18-25.

çekmektedir. Nitekim bu yaratılmanın devamında Adem “*işte bu benim kemiklerimden alınmış kemik, etimden alınmış ettir. O’na kadın denilecek. Çünkü O, adamdan alındı.*” demekte ve sonraki ifadede “*bu nedenle adam annesini babasını bırakıp karısına bağlanacak, ikisi tek beden olacak.*” demektedir.^[20] Havva/havvâh, İbranca bir kelime olup etimolojik olarak hayat anlamına gelen kelime ile aynı kökten gelmektedir.^[21] Bu etimolojik kök bize doğurgan kadın ve onun dölleyicisi erkeğin, üremenin devamı için iki asli öge olarak toprağın insanın yaratılışının hammaddesi olarak diğer mitlerde olduğu gibi merkeze konularak anlatıldığını düşündürmektedir. Fakat bu anlatımlarda her ne kadar üretmenin ana unsurlarından birisi olarak kadın gösterilse de, erkek olmadan onun kısır bereketsiz olduğu algısı ön plana çıkartılmıştır. 1660 yılında ilk kez Prag’da basılan ve 17. yüzyıldan kalma bir Midraşim koleksiyonu olan Yalqut Roubeni’de Adem’in Havva’dan önce ilk eşi Lilith olarak anlatılmaktadır. Bu anlatıda Lilith, Havva gibi Adem’den türetilmemiş onun gibi topraktan (fakat toprağın saf toz halinden değil pislik ve tortu şeklinden) yaratılmıştır. İbrani mitlerinde yer alan ilk kadın Lilith anlatımlarının kökeni Sümer mitlerinde kadınların birbiri ile dayanıştığı bir tanrıça olarak olumlanırken İbrani mitlerinde olumsuz, Adem’e itaat etmeyen ve eşitlikçi bir kadın figürüne dönüşmüştür. Birliktelikleri çekişmelerle dolu olan Adem ve Lilith’ten insanı kötülöklere yönelten birçok iblis dünyaya gelmiştir. Adem, isteklerine karşılık vermediği için fiziki güç kullanmaya kalkışınca Lilith, tanrının sihirli isimlerinden birini söyleyip göğe çıkmış ve Adem’i terk etmiştir. Adem Lilith’i tanrıya şikayet edince, tanrı meleklerle Lilith’i bularak Adem’e götürmelerini söylemiş fakat Lilith bu emre itaat etmemiştir. Lilith’ten sonra Tekvin’de anlatılan Havva yaratılmış ve Adem’e verilmiştir. Bu mitlerde ilk yaratılan kadın olan Lilith, her ne kadar yine olumsuz olarak resmedilse de, Adem ile eşit şartlarda bir varlık olarak anlatılırken ondan sonra yaratılan Havva, Adem’in kaburga kemiğinden yaratılarak erkeğe üstünlük sağlanmış ve Sümer mitolojisinde tanrıça şeklinde tasavvur edilen Lilith’in kutsallığı da elinden alınmıştır.^[22] Her ne kadar İbrani mitlerinde kadına bakış açısında bir olumsuzlama görülse de Sami dinlerin kökenlerine dair anlatımlarda soyun anneden devam etmesi kadının toplum içindeki konumuna vurgu yapmakta,^[23] Yahudilikte de soyun anneden devam etmesi kabulünün sonradan oluşturulan anlatımlarda geri plana itilse de kadının belki üstü örtülü diyebileceğimiz önemli bir konumda olduğunu düşündürmektedir.^[24]

Mitlerde kadına karşı bu olumsuz bakış açısına Yunan mitolojisinde ilk kadının yaratılması anlatılarında da rastlamaktayız. Olumsuz kadın algısı ile ilgili bu ortak yaklaşımın Yunan mitolojisinin Mezopotamya ve Ortadoğu mitlerinden

[20] et-Tekvin 2/23-24.

[21] Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, 229.

[22] Graves - Patai, *İbrani Mitleri Tekvin-Yaratılış Mitleri*, 104.

[23] Stone, *When God Was a Woman*, 53.

[24] Salime İyyla Gürkan, *Yahudilik* (İstanbul: İsam Yayınları, 2017), 248.

etkilenmiş olma ihtimalini düşündürmektedir. Zira coğrafyaların iç içe olması, ticaret, savaşlar ve göçler ile bu topraklardaki toplulukların kültürel etkileşim içerisinde oldukları da aşikârdır. Yunan mitolojisinde önce tanrılar ve erkekler vardır. Prometheus'un ateşi çalmasına kızan Zeus, insanoğluna bela olarak erkeklerin en büyük düşmanı olarak tasarlanan Pandora'yı yaratması için Hephaistos'a emir vermiştir. Hephaistos bir parça toprağı su ile karıştırarak yüzü ölümsüz bir tanrıça ve bedeni ise genç kız formunda bir varlık yapmıştır. Bu varlık güzel olduğu kadar aptal, kötü ve tembeldir.^[25] Bütün tanrı ve tanrıçalar bu varlığa hediyeler bahşetmiş, onu çiçekler, taçlar ve gerdanlıklarla süslemişlerdir. Zeus onu arzu, yalan ve doyumsuzluklarla doldurarak adını Pandora koymuş ve ona armağan olarak asla açmaması gerektiğini söylediği bir küp hediye etmiştir. Merakına yenilen Pandora küpü açınca küpün içinde hapsolan hastalıklar, acılar ve kötülükler dünyaya yayılmıştır. Pandora, küpün kapağını hemen kapatsa da sadece umut küpte kalmıştır. O günden beri insanoğlu bu umut sayesinde, kötülüklerle mücadele etme gücüyle savaşımaya devam etmektedirler.^[26] Yunan mitolojisinde daha önce sadece dişi ve erkek tanrılar ile insan ırkı olarak erkeklerden ibaret bir yaşam tasavvuru varken, Zeus'un Prometheus'a kızarak kadını yaratması ile ölümlülüğe gereksinim duymayan bu yaşam biçiminde ölüm gerekli kılınmıştır. Çünkü kadın üreme ile özdeşleştirildiğinde, üremenin ölümle dengelenmesi gerekmektedir.^[27] Görülmektedir ki kadının yaratılması ile ilgili bu mitte de dünyadaki sıkıntı ve dertlerin kaynağı kadının var oluşuna yüklenmiştir. Yunan mitolojisinde Pandora'nın, insanlık için birçok belaya sebep olarak kutuyu açması ile Hristiyan inançlarında Adem'i yasak meyveden yemeye ikna ederek asli suç işleyen kadının, günahın kaynağı olarak gösterilmesi olumsuz kadın algısının form değiştirse de aynı olduğunu göstermektedir. Hatta bu algı sadece dini metinlerle sınırlı kalmamış romanların ana teması olarak dahi ele alınmıştır.^[28]

Eski Türk mitlerinde de bazen birbirinden bağımsız bazen de iç içe geçmiş yaratılış anlatıları mevcuttur. Altay yaratılış destanında Tanrı Ülgen'in, dünyanın uçsuz bir deniz halindeyken gaipten gelen bir sesin yönlendirmesi ile altı günde yaratıp yedinci gün uyuduğu uyanınca sulara yüzen bir toprak parçacığı göerek bu toprağın üzerindeki kilden ilk insanı yarattığı anlatılmaktadır. Tanrı, Erlik adı verilen insanı yarattıktan sonra ortadan kaybolmuş, Erlik onu arayıp bulmuştur. Tanrı yüce gönüllülükle Erlik'i kardeşi kabul etmiş fakat hırsları olan Erlik Tanrı'dan daha yüce olmak isteyince Tanrı yarattığı insanları koruması için Man-

[25] Vera Zingsem, *Lilith*, çev. Devrim Doğan Yüzer (İzmir: İlya Yayınları, 2005), 77.

[26] Hesiodos, *İşler ve Günler*, çev. Azra Erhat (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1977), 144-146.

[27] William Hansen, *Yunan ve Roma Mitolojisi*, çev. Ümit Hüsrev Yolsal (İstanbul: Say Yayınları, 2018), 110.

[28] Ayşe Nur Özdemir, "Modern Türk Romanında İnsanlığın Ve Yaratılışın İlk Günlerine Metinlerarası Bir Yolculuk: Adem İle Havva Kıssasının Yeniden Yorumları", *Trakya Üniversitesi edebiyat Fakültesi Dergisi* 11/22 (2021), 27.

dı-Şire isimli bir kahraman ve yedi insan yaratmıştır. Bu yedi insana kulaklarına üfleyerek can, burunlarına üfleyerek akıl vermiştir. İnsana liderlik yapması için de Han olarak May-Tere'yi yaratmıştır.^[29] Altay yaratılış destanının başka bir derlemesinde Tanrı insanı yaratırken ellerini topraktan, kemiklerini taştan ve kadını ise erkeğin kaburga kemiğinden yaratmıştır.^[30] Başka bir derlemede Yakut mitlerinde Tanrı'nın, yedi erkek dört kadın yarattığı ve onları evlendirdiği kadınsız kalan dört erkeğin Tanrıya şikâyetinde bulunduğu, buna rağmen Tanrının bu şikâyete çözüm üretmediği, fakat bu erkeklerin pes etmeyerek kadınların etrafında dolaşmaya başladıkları ve bunun neticesinde ise insanın, özeldede ise kadının vefasız bir varlık haline geldiği anlatılmaktadır.^[31] Türk mitlerinde insanın yaratılışı ile ilgili özgün bölümlerin yanında, kuvvetle muhtemeldir ki kültürel etkileşimin ve sonraki dönemlerde bu mitleri derleyenlerin mensubu oldukları dinî anlatıların etkisi ile kadının yaratılması ile ilgili aktarımlarda İbrani mitlerdeki anlatım ve olumsuzlamaları görmekteyiz. Türk mitlerindeki anlatımlarda İbrani mitlerindeki kadına dair olumsuzlamanın etkisi dini ve toplumsal etkileşimler sebebi ile bariz görünmekle birlikte dünyanın genelinde kadının toplum içerisindeki konumlandırılmasının çok olumlu olmadığını da belirtmek gerekir. Her toplumda başat niteliklere sahip ve toplumda güç ve otorite olarak kabul edilen kadınlar olmakla birlikte toplumların genelinde bu durumun çok bireysel kaldığını belirtmek gerekmektedir. Ancak Eski Türklerde, yaşam biçiminden kaynaklanan cinsiyet ayrımı olmadan her bireyin birçok işi birlikte yapmasından hareketle kadının toplum içerisindeki konumunun biraz daha belirgin olduğu düşünülebilmektedir. Eski Türklerdeki inanç ve kültür incelendiğinde, kadının ötekileştirilmediği ve yaşamın gereği olarak erkekle eşit kabul edildiği ifade edilebilir. Hatta türeyiş mitlerinde, üremenin başlangıcı olarak hanların tanrıçalarla birleşmesi görülmektedir.

Türklerle doğrudan etkileşim içerisinde olan Çin mitolojisinde evrenin başlangıcında sadece devasa bir yumurtanın çekirdeğinde Pangu adında bir dev bulunmaktaydı. Bu dev bir gün ansızın uyanmış yumurtanın kabuğunu kırarak kendine yer açmak için yer ve göğü yaratmış, büyüyerek insan şekline dönüşmüş ve yorgunluktan ölmüş, vücudundan arta kalanlarla yeryüzü şekillenmiştir. Pangu'nun ölümünden sonra tanrıça Nüwa ortaya çıkmış ve yeryüzündeki canlıları yaratmıştır. Yarattığı canlılarda bilinç ve zekânın eksikliğini gören Nüwa, kendi simasına benzeyen sarı kilden erkek heykel, ardından erkekten daha ufak bir heykel olarak da kadını yaratarak onları canlandırmıştır.^[32] Çin mitolojisindeki anlatımda erkek ve kadının aynı hammaddeden yaratıldığı, aralarındaki tek farkın ise biyolojik özellikleri olduğu görülmektedir. Çin mitolojisinde kadının yaratılmasındaki anlatımlarda erkek ve kadın eşit konumda ele alınmaktadır.

[29] Bahattin Ögel, *Türk Mitolojisi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1971), 1/436.

[30] Ögel, *Türk Mitolojisi*, 1/465.

[31] Ögel, *Türk Mitolojisi*, 1/449.

[32] Chen Lianshan, *Çin Mitolojisi*, çev. Hasan Böğün (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2015), 26.

Bunun en önemli temel sebeplerinden birisi Çin kültüründe kadının doğurganlığının yaratma ile doğrudan ilişkilendirilmesidir. Görüldüğü üzere Eski Türklerdeki insana bakış ile Çin mitolojisinin benzerlikleri, Mezopotamya mitlerinin birbirine benzerliğini andırmaktadır. Bu benzerliklerde toplumların her anlamda etkileşimlerinin yoğun olması temel sebeptir.

Her toplumun kendine ait mitlerinin olduğu gerçeğinden hareketle biz bu çalışmada sadece İslam'ın yayıldığı dönemlerde İslam'ı kabul eden toplulukların yoğun olduğu özellikle Mezopotamya mitlerinde, İslamiyet'i kabul ettikten sonra Türk-İslam Medeniyeti olarak isimlendirilen bir topluluğun kökenlerini oluşturan Eski Türk mitlerinde ve onlarla her zaman etkileşim içinde olmuş Çin mitlerinde kadının yaratılması anlatılarına değinmeyi uygun bulduk. Bu anlatılarda genelde insanın özede ise kadının yaratılmasının toplumların o günkü bakış açısından nasıl anlamlandırıldığı ve değerlendirildiğinin günümüz insanının bilgi birikimi ile değerlendirilebilmesi önem arz etmektedir. Mitler, insanın varoluşunun başlangıcı ile ilgili dünü ve bugünü arasında bir bağ kurmaktadır. Başlangıçtan bugüne kadına bakış açısının en temel ögesi olarak yaratılışın mitlerdeki anlatımı ile bugünün modern insanın bakış açısında mitolojik hafızanın kısmen de olsa etkili olduğunu görmekteyiz.

MÜSLÜMAN GELENEKTE KADININ YARATILMASI

Birçok inanç ve kültürde olduğu gibi, Müslüman gelenek de İslam dininin ortaya çıkması ile birdenbire oluşmamıştır. Gerek Kur'an-ı Kerim'deki ayetler ve gerekse Kur'an'ın yönlendirmesi ile oluşan Hz. Muhammed'in sünneti, var olan kültür ve buna bağlı oluşarak şekillenen inançların tevhid'e aykırı olmayan yönlerine dokunmamış, toplum yararına olan inanç ve uygulamaların sürdürülmesini de teşvik etmiştir. Hatta topluma verilmek istenen mesaj o günkü toplumun bilgi birikimi dikkate alınarak ve örfünde var olan uygulamalar üzerinden aktarılarak, dinin daha iyi anlaşılıp uygulanması sağlanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte İslamiyet'ten önce de birlikte yaşayan Yahudi, Hıristiyan ve farklı inançlara sahip Arap topluluklarının benzer yaşam biçimlerine sahip oldukları bilinmektedir. Bu toplulukların etkileşim halinde olmaları sebebi ile birbirlerinin inançlarına ait anlatıların bilgisine sahip olmaları da şüphesiz kaçınılmazdır. Dolayısı ile insanın ve kadının yaratılışına ait kabullerin de benzerlikler içermesi doğaldır. Fakat kültüre dayalı bazı kabullerin, müteşabih ayetlerin ve hadislerin bu kabuller doğrultusunda yorumlanması ile İslam inançları içerisindeymiş gibi düşünülmesi İslam inançları bakımından problem teşkil etmektedir. Cahiliye dönemi olarak isimlendirilen İslamiyet öncesi Arap toplumunun kadına bakış açısının da o dönemdeki diğer topluluklardan daha iç açıcı olmadığı bilinmektedir. Kız çocuğu sahibi olmak utanç vesilesi olarak görülmekte, çok münferit olmakla birlikte bazı kabilelerde kız çocuklarının diri diri toprağa gömülerek öldürülmesi uygulamalarının mev-

cut olduğu bilinmektedir.^[33] Kur'an'ın Hz. Peygamber'e inzal olunmaya başlaması Arap toplumu ve bu toplulukla ilişki içerisinde olan diğer toplulukların kültürel kabullerinde de yavaş yavaş değişikliklere sebep olmuştur. Kur'an-ı Kerim sadece tevhid inancını yerleştirmeye çalışmakla kalmamış aynı zamanda bireylerin dolayısı ile de toplumun başta yaşam hakkı olmak üzere birçok alanda iyileştirme yoluna gitmiştir. Bir toplumun özellikle inanç ve kültürel kabullerinin birdenbire değişmesi kolay olmamaktadır. Zira reddedilen bir yanlış kabulün yerini dolduracak daha kabul edilebilir bir argüman olması gerekmektedir. Çünkü insan zihni düşünmekten ve sorgulamaktan uzak kalamayacak yapıdadır.

Kur'an-ı Kerim, muhatabının bu meraklı özelliğinden hareketle insanın kendi yaratılışı ile ilgili merakına ilgisiz kalmamış, insanın yaratılışını türün ilk yaratılışı ve neslin devamının anlatımı şeklinde detaylandırarak anlatmıştır. Kur'an-ı Kerim'de ilk insanın yaratılışı, bedenın biçimlendirilmesi olan tesviye^[34] ve biçimlendirilen insan formunun canlandırılması olan ruh üflenmesi^[35] şeklinde detaylandırılarak anlatılmaktadır. İnsanın tür olarak yaratılışındaki anlatımlar Hz. Adem üzerinden örneklendirilirken, eşinin yaratılışı ile ilgili ayrıntılı bir açıklamanın yapılmadığı da görülmektedir.^[36] Kur'an'da insanın gerek yaratılışı ve gerekse fiilleri ile ilgili olarak herhangi bir cinsiyet ayrımı yapılmaması, vahyin muhatabı olan topluluğun cinsiyet ayrımına dair kültürel kabullerine rağmen insan türünün kadın-erkek ayrımı yapmaksızın muhatap kabul edildiğinin en açık göstergesidir. Bununla birlikte gerek mitolojik anlatıların gerekse diğer dinî metinlerin kadının yaratılması ile ilgili söylemlerine Müslüman toplumun yabancı olmadığı da bir gerçektir. İlk kadının yaratılışı ile ilgili detaylı anlatımların Kur'an-ı Kerim'de olmaması sebebi ile Müslüman âlimler, insanın yaratılması ile ilgili ayetleri yorumlayarak kadının yaratılmasına ait temellendirmeler yapmışlardır. Bu temellendirmeler yapılırken vahyin tam anlamıyla konu ile ilgili anlatımlarından ziyade kültürel yorumların ön plana çıktığı ifade edilebilir.^[37] İlk dönem tefsir kaynakları ile özellikle 19. yy. başlarından itibaren kaleme alınan tefsirler arasında yaklaşım ve yorum farklılıkları ilgili ayetlerin yorumlanmasında da kendini göstermiştir.^[38] İlk dönem kaynaklarda özellikle insanın tek bir nefisten yaratılması^[39] ile ilgili ayetlerdeki nefis kavramı Hz. Adem olarak yorumlanmış, kadının yaratılmasında erkekle aynı maddeden yaratılması üzerinde durulmamıştır. Oysa nefis kavramının anlamları ele alındığında Kur'an-ı Kerim'de insan ile ilgili kullanım-

[33] Ahmet Acarlıoğlu, "Câhiliye Arap Toplumunda Kız Çocuklarının Katli Meselesi: İslam Tarihi Perspektifinden Değerlendirme", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/1 (2019), 446.

[34] Âl-i İmrân 3/59; el-En'am 6/2; es-Sâffât 37/11; el-Hicr 15/26; er-Rahmân 55/14.

[35] es-Sâd 38/72; el-İnsan 76/91.

[36] Mustafa Tunçer, "Kur'an-ı Kerim Işığında Kadının İtibarını Düşüren Konuların Değerlendirilmesi", *Trabzon İlahiyat Dergisi* 6/1 (2019), 4.

[37] Namık Kemal Okumuş, *Kur'an'ın Öznesi Kadın* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2020), 44.

[38] Mustafa Öztürk, *Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 79.

[39] en-Nisâ 4/1; el-En'am 6/98.

larında nefis kavramının *zât/bireyin kendisi*^[40] ruh, can, hayat ölüm anında nefsin bedenden çıkması/*bedenin canlılığını yitirmesi*^[41], şeklinde anlamlarının olduğu da görülmektedir.^[42] Kadının erkekten yaratıldığı şeklindeki yorumu yapan âlimlerin genelinin “Sizi *bir tek nefisten yaratmış, sonra ondan eşini var etmiştir.*”^[43] ve “*Ey insanlar! Sizi tek bir nefisten yaratıp, sonra ondan eşini yaratan ve ikisinden pek çok erkek ve kadın üreten Rabbinize karşı gelmekten sakının.*”^[44] ayetlerinde insanın önce erkeğin “tek bir nefisten” yaratıldığı ve ardından da kadının erkekten yaratıldığı^[45] yorumunu benimsedikleri görülmektedir. Mâtürîdî, Nisâ Suresinin ilk ayetinin tefsirinde insanın yaratılmasını genel olarak değerlendirmiş, kadının erkekten sonra yaratılması ile ilgili herhangi bir yorum yapmamıştır.^[46] Zümer suresi altıncı ayeti yorumlarken de İbn Abbâs’ın bu ayeti, ilk yaratılandan son yaratılana kadar bütün insanların aynı cinsten yaratıldığı ve tek nefisten yaratılan erkek ve kadından da türün devamının var edildiği şeklinde yorumladığını söylemiştir.^[47] Eşini ondan yarattı ifadesi Mâtürîdî’nin anlatımında erkeğe değil tek nefse işaret etmektedir. Zira nefis kelimesi insan türünün biyolojik temeli olarak ele alındığında, erkek ve kadının çift olarak tek bir özden/*nefisten* yaratıldığı sonucuna varılabilmektedir. Bu durumda nefis (*buna insanın hammaddesi olan canlı bir öz denilebilir*) biçim bulmuş bir erkek birey değil, erkek ve dişi olma potansiyeli şeklinde yorumlanabilmektedir.^[48] Kadının erkekten yaratıldığı yorumunu benimseyen âlimlerin ekseriyetle dayandırdıkları Nisa suresi birinci ayetini Mâtürîdî’nin kadının erkekten yaratıldığına değinmeden yorumlaması, Türk örfünde kadının Arap örfünden farklı bir konumda olması kaynaklı olabileceğini düşündürmektedir. Zira Mâtürîdî’ye kadar bu konuda oluşan literatürden onun habersiz olduğunu düşünmek mümkün görünmemektedir.

Her ne kadar Müslüman âlimler genel olarak kadının erkekten yaratıldığına dair bir yorum yapsalar da Râzî’nin de bu genel kabulü reddettiği ifade edilebilir. Râzî’ye göre âlimlerin çoğu Allah’ın Adem’i yaratınca O’nu bir süre uyuttuğu ve sonra da sol kaburga kemiklerinden birinden Havva’yı yarattığı yorumunu kabul etmektedir. Bu kabullerini de “*Kadın eğri bir kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Eğer onu düzeltmeye kalkışırsan onu kırarsın. Onu eğri olarak bırakırsan ondan*

[40] Âl-i İmrân 3/38.

[41] el-En’âm 6/93.

[42] Râğib İsfehânî, *el-Müfredât fî Garibi ’l-Kur’an* (Beyrut: Dar’ü’l-Marife, 2010), 503.

[43] ez-Zümer 39/6.

[44] en-Nisâ 4/1.

[45] Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-beyan fî Te’vili’l-Kur’an* (Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, 1999), 1/267.

[46] Ebû Mansur el-Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l Kur’an*, çev. Ahmet Vanhoğlu (İstanbul: Mizan Yayınları, 2005), 3/7-9.

[47] Ebû Mansur el-Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l Kur’an*, çev. Ahmet Vanhoğlu (İstanbul: Mizan Yayınları, 2005), 12/300.

[48] Hidayet Şefkatli Tuksal, *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri* (Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2000), 55.

istifade edemezsin'^[49] hadisi ile desteklediklerini belirtmektedir. Râzî, Allah'ın Adem'i topraktan yaratmaya kadir olduğu sabit olduğuna göre Havva'yı da topraktan yaratmaya kadir olduğunu söylemekte ve Havva'yı Adem'in kaburga kemiğinden yaratmasının manasını sorgulamaktadır. Bazı tabiatçıların da Adem'in topraktan yaratıldığı ve ardından eşinin de Adem'den yaratıldığı görüşünü benimzediklerini ifade etmektedir. Bu görüşü "*Sizi ondan(topraktan) yarattık.*"^[50] ayeti ile destekleyerek sonradan olan bir şeyin, önceden olan bir maddeden yaratıldığına ve herhangi bir varlığın yoktan var edilmesinin imkânsız olduğunu kabul ettiklerini söylemektedir. Hemen ardından kelamcıların, bir varlığı başka bir varlıktan yaratmanın aklen imkânsız olduğunu ifade ettiklerini söyleyerek, tabiatçıların bu görüşünü reddettiklerini aktarmaktadır. Çünkü yaratılan varlık kendinden önce yaratılan şeyin aynısı olursa bu bir yaratma olmaz. Bu bir yaratma olmayınca başka bir şeyden yaratılmış olması da imkânsız olur. Eğer biz yaratılan şeyin kendinden önce yaratılan şeyden başka bir varlık olduğunu söylersek, bu durumda sonradan meydana gelen varlık yoktan var edilmiş olur. Böylece bir şeyin başka bir şeyden yaratılmış olmasının aklen imkânsız olduğu sabit olur.^[51] Kur'an'da kadının yaratılmasının açık ve detaylı olarak anlatıldığı ayetler bulunmadığı halde Müslüman âlimlerin bu konudaki genel kabullerinde kültürde kadının mevcut konumuna dair fiili durumun etkili olmasının yanında bu konuda rivayet edilen hadislerin de bakış açısının şekillenmesinde etken olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığına dair hadis rivayetinin iki şekilde yorumlandığı görülmektedir. Genel olarak rivayetin yorumlanmasında teşbih ve yaratma anlamlarında iki şekilde kullanıldığı ifade edilebilir.^[52] Birincisi, ilk kadının biyolojik olarak erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığı anlatımını lafzî olarak ele alan yorum, ikincisi ise bu rivayetin lafzi olarak kaburga kemiğinden yaratılmanın olmadığı, kadının tabiatının kaburga kemiği gibi eğri ve kırılğan olduğuna dair yorumlamadır.^[53] Kadının yaratılışının özellikle erkeğin kaburga kemiğinden olduğuna dair rivayetlerin yukarıda belirttiğimiz İbrani kökenli anlatımlara dayandığı görülmektedir.

Müslüman gelenekte kadının yaratılmasına dair anlatımlarda en çok kullanılan bu hadis rivayetinin ister lafzen isterse manen yorumunda, kadını olumsuzlayan bir anlam içerdiği ifade edilebilir. Kadının gerçek anlamda erkeğin yaratıldığı

[49] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982), 2/428-530; Ebü Muhammed Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî*, thk. Fevvez Ahmed Zemerli (Beyrut: Dârü'l-Kitâbü'l-Arabî, 1407), 35; Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), 79; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), 79; Ebü İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmi'u's-Sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), 12.

[50] et-Tâhâ 20/55

[51] Fahreddin Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, thk. Seyyid İmran (Kahire: Dârü'l-Hadis, ts.), 13/71.

[52] Cemal Ağırgan, *Kadının Yaratılışı* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2001), 127.

[53] İbn Hacer, Şemsüddîn Ahmed b. 'Alî el-'Askalânî, *Fethu'l-bârî*, thk. Muhammed Fuâd Abdül-bâkî (Kahire: Dârü'r-Reyyân li't-Türâs, 1987), 4/162.

hammadde dışında sonradan erkeğin bedeninin bir parçasından yaratıldığı yorumu, onun ilahi hitapta erkeğin gerisinde kaldığı izlenimi vermektedir. Yapısal olarak kaburga kemiğinin eğri ve kırılğanlığına benzetilmesi her ne kadar kadının nahif ve duygusal bir tabiatla yaratılışına vurgu yapıyor gibi görünse de metnin devamında ondan yararlanılacaksa, ancak sahip olduğu eğrilik ile yararlanılması gerektiği, aksi halde kadının istenilen davranış modelini sergilemediği/itaatsizlik durumunda düzeltilmeye çalışılması ile onun kırılacağı ve bu kırılmanın da boşanma olacağı^[54] belirtilerek kadının bir meta olarak görüldüğü izlenimi vermektedir. Bu hadis rivayetinin yorumlarında kadının eğri kaburga kemiğinden yaratılması ifadesi ile onun kırılğanlığına vurgu yapılması Hz. Peygamber'in bütün kadınların eğri ve düzeltilemez olduğunu söylemesi Onun yaşantısı dikkate alındığında mümkün görünmemektedir. Yine bu düzeltilemezliğinden dolayı kadından olduğu şekliyle istifade edilmesi tavsiyesi de Kur'an'ın değiştirmeye çalıştığı kadının bir meta olarak görülmesi kabulünü perçinleyecek bir söylem olmaktadır.^[55] Bununla birlikte bu hadis rivayetini yorumlayan âlimlerin içerisinde yaşadıkları dönemde toplumun, örf, coğrafya, siyasi durum ve toplumsal hiyerarşilerini de göz ardı etmemek gerekmektedir. Günümüzde dünyadaki toplumsal hayat düzenine aykırı ve anlamsız gelen birçok uygulamanın uygulandığı dönemde rutin hayatın bir parçası olarak normal ve rahatsız edici olmadığı da değerlendirme yaparken dikkatten kaçırılmaması gereken bir durumdur. Rivayetin farklı yorumlarında erkek egemen bir toplumda kadınların korunmasına vurgu yapıldığı anlamı çıkarmak da imkân dahilindedir.^[56] Nitekim Hz. Peygamber döneminde Arap toplumunda ve birçok toplulukta kadının herhangi bir önemi yokken Kur'an ayetleri doğrultusunda Hz. Muhammed, güçlü ataerkil yapıya rağmen kadının konumunu değiştirmek için gayret sarf etmiştir. Bunu yaparken de gerek kendi yaşantısı ile gerekse söylemleri ile örneklik teşkil etmiştir.

SONUÇ

Mitler, insanoğlunun yaşadığı toplumların kültürel kodlarıdır. Bu sebeple hangi alanda oluşturulmuş miti ele alırsak alalım bize o miti oluşturan toplumun geçmişini, bugününü ve geleceğe dair kültürel yol haritasını verir. Çünkü mitler topluluğu birleştirici yönü ile sosyal yaşam düzeni içerisinde farkında bile olmadan belirleyici rol üstlenirler. Arkaik zamanlarda kadının doğurganlık yetisi saygınlık ve kutsallık olarak simgeleşirken, zamanla bir noksanlık, kirlilik ve lanet şeklinde yorumlanmaya dönüşmüştür. Bu dönüşüm ulaşabildiğimiz yaratılmış mitlerinde bariz şekilde görülmektedir. Havva'nın yasaklanmış meyveyi yemesi için Adem'i kandırması, Adem'i masum ve günahsız konuma çekerek olumsuz bir fiildeki so-

[54] Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahih*, 65.

[55] Züleyha Birinci, "Nefs-i Vâhide İfadesinden Hareketle Kadının Yaratılışı Hakkında Bir Değerlendirme", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/1 (2014), 155.

[56] Ali Bakkal, "Kadının Kaburga Kemiğinden Yaratıldığını Belirten Rivayetler Hakkında Bir Değerlendirme", *İlahiyat Akademi* 18/2 (2023), 81.

rumluluğu tamamı ile kadına yüklemiştir. Bugün bu anlatımın bilinçaltı tezahürü olarak kadının dâhil olduğu olumsuz bir olay karşısında toplumsal erk olarak kabul edilen erkek toplum tarafından temize çıkarılmakta, daha güçsüz olduğu düşünülen kadın ise anası Havva'nın asli suçlarının temsilcisi olarak kabul edilmektedir. Elbette ataerkil toplumların kadını suçlu ve günahların sorumlusu olarak kabul etmesinde psikolojik olarak güçlü olanın tarafında yer almanın kişilere güçlü olanın zarar vermesini engelleme ve toplumun etik kabullerine ters olan bir fiili de görmezden gelmeyecek vicdanı rahatlama çabası olarak değerlendirmek de mümkündür. Erkeği masumlaştırma gayreti onu, toplum nezdinde olumsuz bakış açısından kurtarıyor görüne de aslında Kur'an-ı Kerim'de irade sahibi, düşünebilen ve fiillerinden sorumlu olan erkeği, aciz, düşünemeyen, yönlendirilmeye muhtaç bir varlık konumuna düşürmektedir. Mitlerde toplumsal yaşamın şekline göre kadın ya yüceltilmiş veya sonrasında vahiy kaynaklı dinlerin yorum biçimlerine de yansıdığı gibi yaratılışı ile ilgili anlatımlardan başlayarak, onun içinde bulunduğu her yer ve durum olumsuzlanmıştır. Her ne kadar Kur'an ve Hz. Peygamber insanları kadın ve erkek olarak tasnif etmeden iman ve sorumluluklarda eşit kabul ederek hitap etse de toplumların içine doğduğu kültürün bu gayreti büyük ölçüde görmezden geldiği veya negatif yönde yorumladığı ifade edilebilir. Oysa Kur'an, iman eden ve salih amel işleyen bireyleri övmüş ve onları ahirette kurtuluşu erenler olarak nitelendirmiştir. Hz. Peygamber de toplumda kadının konumunu değiştirmek için gerek kendi hayatıyla örneklik teşkil ederek, gerekse inananlara tavsiyelerde bulunarak kadın, erkek, çocuk ayrımına gitmeden toplumda birleştirici bir farkındalık oluşturmaya gayret etmiştir. Bu sebeple mitlerdeki kadın ile ilgili birçok aktarımdan birisi olan kadının yaratılması anlatımlarını bugünün toplumlarında özellikle de Müslüman geleneğin gözünden Kur'an ve Hz. Peygamberin yaşantısı özelinden doğru okumak gerekir. Dinin doğru anlatımını merkeze koyarak toplumların kültürel miraslarını dinselleştirmeden insanın yaratılmış en değerli varlık olduğu ve cinsiyet ayrımına ve güç mücadelesine girişmeden indirgemeci ve katı söylemlerden sakınmak gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Acarlıoğlu, Ahmet. "Câhiliye Arap Toplumunda Kız Çocuklarının Katli Meselesi: İslam Tarihi Perspektifinden Değerlendirme". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/1 (2019), 441-460.
- Ağırman, Cemal. *Kadının Yaratılışı*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2001.
- Bakkal, Ali. "Kadının Kaburga Kemiğinden Yaratıldığını Belirten Rivayetler Hakkında Bir Değerlendirme". *İlahiyat Akademi* 18/2 (2023), 53-85.
- Birinci, Züleyha. "Nefs-i Vâhide İfadesinden Hareketle Kadının Yaratılışı Hakkında Bir Değerlendirme". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/1 (2014), 151-164.
- Bottéro, Jean - Kramer, Samuel Noah. *Mezopotamya Mitolojisi*. çev. Alp Tümerterkin. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2006.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *el-Câmi'u's-Sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman ed-. *Sünenü'd-Dârimî*. thk. Fevvez Ahmed Zemerli. Beyrut: Dârü'l-Kitâbü'l-Arabî, 1407.
- Eliade, Mircea. *Dinler Tarihine Giriş*. çev. Lale Arslan Özcan. İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2014.
- Eliade, Mircea. *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*. çev. Ali Berktaş. İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.
- Eliade, Mircea. *Kutsal ve Kutsal Dışı*. çev. Ali Berktaş. İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.

- Gaster, Theodore. *Myth, Legend and Customs in the Old Testament*. New York: Harper and Row Publisher, 1969.
- Graves, Robert - Patai, Raphael. *İbrani Mitleri Tekvin-Yaratılış Mitleri*. çev. Uğur Akpur. İstanbul: Say Yayınları, 2009.
- Gürkan, Salime Leyla. *Yahudilik*. İstanbul: İsam Yayınları, 2017.
- Hanbel, Ahmed b. *el-Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982.
- Hansen, William. *Yunan ve Roma Mitolojisi*. çev. Ümit Hüsrev Yolsal. İstanbul: Say Yayınları, 2018.
- Hesiodos. *İşler ve Günler*. çev. Azra Erhat. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1977.
- İbn Hacer, Şemsüddin Ahmed b. 'Alî el-'Askalânî. *Fethu'l-bâri*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: Dâru'r-Reyyân li't-Türâs, 1987.
- İsfehânî, Râğib. *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*. Beyrut: Darü'l-Marife, 2010.
- Kramer, Samuel Noah. *Sümer Mitolojisi*. çev. Hamide Koyukan. İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 2001.
- Lianshan, Chen. *Çin Mitolojisi*. çev. Hasan Böğün. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2015.
- Mâtürîdî, Ebû Mansur el-. *Te'vilâtü'l Kur'an*. çev. Ahmet Vanlıoğlu. İstanbul: Mizan Yayınları, 2005.
- Mâtürîdî, Ebû Mansur el-. *Te'vilâtü'l Kur'an*. çev. Ahmet Vanlıoğlu. İstanbul: Mizan Yayınları, 2005.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc. *el-Câmi'u's-Sahih*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Okumuş, Namık Kemal. *Kur'an'ın Öznesi Kadın*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2020.
- Ögel, Bahattin. *Türk Mitolojisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1971.
- Özdemir, Ayşe Nur. "Modern Türk Romanında İnsanın Ve Yaratılışın İlk Günlerine Metinlerarası Bir Yolculuk: Âdem İle Havva Kıssasının Yeniden Yorumları". *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 11/22 (2021), 21-44.
- Öztürk, Mustafa. *Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.
- Râzî, Fahreddin. *Mefâtihu'l-gayb*. thk. Seyyid İmran. Kahire: Dârü'l-Hadis, ts.
- Reik, Theodor. *The Creation of Woman*. New York: G. Braziller, 1960.
- Stone, Merlin. *When God Was a Woman*. New York: The Dial Press, 1976.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-. *Câmiu'l-beyan fî Te'vili'l-Kur'an*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-. *el-Câmi'u's-Sahih*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Tuksal, Hidayet Şefkatli. *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*. Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2000.
- Tunçer, Mustafa. "Kur'an-ı Kerim Işığında Kadının İtibarını Düşüren Konuların Değerlendirilmesi". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 6/1 (2019), 457-492.
- Yıldırım, Nimet. *İran Mitolojisi*. İstanbul: Pinhan Yayınları, 2012.
- Yolcu, Mehmet Ali. "Havva'nın Öyküsü: Kozmolojik ve Antropogonik Mitlerden Kadın Yaratımına Senkretik Bir Yaklaşım". *Folklor/Edebiyat Dergisi* 19/73 (2013).
- Zingsem, Vera. *Lilith*. çev. Devrim Doğan Yüzer. İzmir: İlya Yayınları, 2005.